

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

129:3, 2009

Men för Gustafsson är jag den enda trovärdiga källan

Av Ola Tunander

Hösten 2005 angrep överste Michael Clemmesens mig i den danska tidningen *Weekendavisen* (*Berlingske Tidende*). Han beskrev min analys som "svineri" och "konspiration".¹ För honom var det uppenbart att det bara var sovjetiska ubåtar som hade kränkt svenskt vatten. Jag svarade i samma tidning med att ta upp information som jag också har presenterat i *Historisk tidskrift*. Jag bad honom vända sig till någon äldre och mer initierad kollega.² Men istället för att gå in på detaljerad information svarade Clemmesen med krav om ursäkt till ett par svenska amiraler.³ Clemmesens ord var i högsta grad en partsinlaga framförd efter publiceringen av den danska utredningen om det kalla krigets historia.⁴

Jag har aldrig hävdat att general Kjeld Hillingsø visste om de brittiska och amerikanska operationerna i svenska vatten. Däremot är det intressant att han, som tidigare chef för BALTAP (Natos kommando Baltic Approaches) uppfattade västliga, främst brittiska och amerikanska, operationer i svenska vatten som något naturligt. Det var, enligt Hillingsø, "en legitim NATO intresse".⁵ Han skrev att det hade varit "at tilsidesætte almindelig tjenstepligt" om man på västlig sida inte hade gått in i svenskt vatten för att testa om Sverige "var blevet i stand til at beskytte sig selv".⁶ Den som vill läsa vad Hillingsø skriver med sina egna ord kan gå till förra numret av *Historisk tidskrift*, där jag har ett längre citat från honom.⁷

Bengt Gustafsson hävdar nu att jag har skrivit att "det i överbefälhavaren Lennart Ljungs dagbok finns en beskrivning av hur kabinettssekreteraren

1. Poul Pilgaard Johnsen, "Enøjet" (Intervju med Michael Clemmesen), *Weekendavisen* (2-8/9 2005).

2. Ola Tunander, "Clemmesens blindhed", *Weekendavisen* (9-15/9 2005); Ola Tunander, "Til jeres forsøg på karaktermord", *Weekendavisen* (30/9-6/10 2005).

3. Michael Clemmesen, "Hvem siger undskyld", *Weekendavisen* (14/10 2005); Michael Hesselholt Clemmesen, *Koldkrigsudredningen og Danmark i den kolde krig* (Köpenhamn 2005), <http://www.clemmesen.org/articles/Koldkrigsudredningen_samlet_net.pdf> (11/5 2009).

4. *Danmark under den kolde krig*, bind 1-4: *den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991* (Köpenhamn 2005).

5. Intervju med Kjeld Hillingsø i *Striptease*, SVT 2 (7/3 2000).

6. Kjeld Hillingsø, "Stor ståhej for ingenting", *Berlingske Tidende* (20/3 2000).

7. Ola Tunander, "Det så kallade Elefantmötet", *Historisk tidskrift*, 129:2 (2009), s. 63-64.

Pierre Schori blir tackad av Henry Kissinger för att den svenska regeringen släppte ut en påstådd amerikansk ubåt som skadats vid Hårsfjärden 1982". Det har jag inte skrivit. Jag har hänvisat till Lennart Ljungs dagbok där Kissinger, enligt Schori, skulle ha sagt att det var "smart gjort av den svenska regeringen att släppa ut ubåten på sätt som hade skett",⁸ det vill säga i det fördolda. Det sägs ingenting om nationalitet. Men varför skulle Kissinger mena att det vara "smart" av svenskarna att släppa ut en sovjetisk ubåt? Varför skulle Kissinger söka rädda Sovjetunionens ansikte? Det är något som inte stämmer. Jag skrev därför att Kissingers påstående blir "obegripligt om den främmande makten var Sovjetunionen" och att det "förefaller som om Kissinger talade om en västlig eller snarare amerikansk ubåt" (det sista därför att Kissingers uttalande antyder att han hade kunskap om saken).⁹

Gustafsson skriver att han har talat med Pierre Schori och att Schori nu bekräftar hans "förslag till tolkning: Kissinger talade om det västtyska ryktet att svenskarna skulle ha släppt ut en kärnvapenbestyckad sovjetisk ubåt". Men detta måste vara en missuppfattning. Huvudsekreteraren i Ubåtsutredningen (2001),¹⁰ ambassadör Mathias Mossberg, nämner Schoris uttalande i sin nya bok *I mörka vatten*.¹¹ Mossberg återger Lennart Ljungs formulering av vad Kissinger skulle ha sagt, och han har fått denna formulering bekräftad av Schori, som tillägger att någon nationalitet ej angavs. Med andra ord redogör Schori endast för vad Kissinger skulle ha sagt, och i detta fanns ingenting om en sovjetisk ubåt. Det kräver vidare ganska mycket fantasi för att tänka sig att Kissinger skulle ha glatt sig över att svenskarna i hemlighet hade släppt ut en sovjetisk ubåt.

Mossberg har skrivit en bok som utgör ett starkt stöd för min analys. På bokens insida finns ett stöduttalande från ubåtsutredaren och chefen för Ubåtsutredningen, ambassadör Rolf Ekéus. Hur förklarar Gustafsson att representanterna för det "officiella Sverige" med såväl utredare som huvudsekreterare i utredningen nu finner att frågetecknen kring ubåtskränkning-

8. General Lennart Ljungs dagbok 1978–1986 (10/1 1983), Krigsarkivet, Stockholm.

9. Ola Tunander, *Hårsfjärden: det hemliga ubåtskriget mot Sverige* (Stockholm 2001), s. 162, 244; Ola Tunander, *The secret war against Sweden: US and British submarine deception in the 1980s* (London & New York 2004), s. 115, 185–186; Ola Tunander, *Spelet under ytan: teknisk bevisning i nationalitetsfrågan för ubåtsoperationen mot Sverige 1982*, Forskningsprogrammet Sverige under kalla kriget, 16 (Göteborg 2007), s. 203–204.

10. Se *Perspektiv på ubåtsfrågan: hanteringen av ubåtsfrågan politiskt och militärt*, SOU 2001:85. Slutbetänkande från Ubåtsutredningen (Stockholm 2001).

11. Mathias Mossberg, *I mörka vatten: hur svenska folket fördes bakom ljuset i ubåtsfrågan* (Stockholm 2009).

arna har börjat rätas ut och att det svenska folket, den svenska regeringen och större delen av försvarsmakten har blivit lurade i ubåtsfrågan? Hur förklarar Gustafsson att den svenska Ubåtsutredningens mest centrala representanter, liksom representanterna för den svenska Säkerhetspolitiska utredningen om det kalla kriget (2002)¹² – även i detta fall ambassadörerna Ekéus och Mossberg – kommer till en liknande eller samma slutsats som jag själv? Hur förklarar han vidare att det nya finska historieverket¹³ och den danska historiska utredningen¹⁴ om det kalla kriget väsentligen sluter upp bakom min tolkning? Det nya norska historieverket om det kalla kriget tar inte upp de svenska incidenterna, men författaren till det marinhistoriska avsnittet, flaggkommandör (flottiljamiral) Jacob Børresen, låter den norske amiralen och tidigare generalinspektören för den norska marinen Kjell Prytz peka på möjligheten att det kanske snarare var brittiska och amerikanska ubåtar som visade upp sig i norska vatten. Børresen har, liksom författaren till det finska verket, Pekka Visuri, och författaren till den aktuella delen av den danska utredningen om det kalla kriget, Frede P. Jensen, skrivit förord till min senaste bok *Spelet under ytan*.¹⁵ Ett liknande stöd för mitt arbete finner man i en ny bok skriven av USA:s tidigare marinattaché i Moskva, Peter Huchthausen, och den franske marinexperten Alexandre Sheldon-Duplaix.¹⁶ Det nya verket om svensk utrikespolitik under det kalla kriget av Ulf Bjereld, Alf W. Johansson och Karl Molin¹⁷ redogör kort för den politiska debatten vid denna tid och för ett par beskrivna ubåtsincidenter, men författarna har valt att tona ned frågan: Man vill varken uttala sig om huruvida det var någon ubåtsaktivitet eller om de eventuella ubåtarna tillhörde det ena eller andra landet. I Sverige är saken fortfarande ytterst känslig, och varje försök till kritisk analys bemöts av krav om att berörda svenska amiraler ska bes om ursäkt. Efter de våldsamma och nedsättande angrepp som några centrala officerare har riktat mot ett par av kritikerna kan man dock fråga sig om det inte snarare är de senare som ska bes om en ursäkt.

12. *Fred och säkerhet: svensk säkerhetspolitik 1969–89*, SOU 2002:108, Slutbetänkande av den säkerhetspolitiska utredningen, 1–2 (Stockholm 2002).

13. Pekka Visuri, *Suomi kylmässä sodassa* (Helsingfors 2006).

14. *Danmark under den kolde krig* (Köpenhamn 2005).

15. Tunander 2007, s. vii–xv.

16. Peter Huchthausen & Alexandre Sheldon-Duplaix, *Hide and seek: the untold story of cold war espionage at sea* (New Jersey 2009).

17. Ulf Bjereld, Alf W. Johansson & Karl Molin, *Sveriges säkerhet och världens fred: svensk utrikespolitik under det kalla kriget* (Stockholm 2008).

Gustafsson skriver att "Kissinger talade om det västtyska ryktet att svenskarna skulle ha släppt ut en kärnvapenbestyckad sovjetisk ubåt". Var har han fått det ifrån? När Lennart Ljung tar upp denna information i sin dagbok den 6 oktober 1982 nämner han bara att det var ett västtyskt telegram som framfördes av landets försvarsattaché, Bachelin. Det framgår att det var något potentiellt allvarligt. Ljung besökte omedelbart statsminister Thorbjörn Fälldin och den tillträdande (från den 8 oktober) statsministern Olof Palme. Både Fälldin och Palme argumenterade för att ubåtsjakten skulle fortsätta som tidigare.¹⁸ Amiral Bror Stefenson har i efterhand sagt att han inte har något minne av ett sådant telegram och hade det haft någon betydelse för ubåtsjakten hade han vetat om det.¹⁹ Lennart Ljung tar den 10 januari 1983 upp vad chefen för UD:s politiska avdelning, Lennart Eckerberg, berättat om att man i Västtyskland "på allvar räknat med att vi avsiktligt släppte ut ubåten", men det finns ingenting nämnt om ubåtens nationalitet eller kärnvapenbestyckning. Det finns, mig veterligen, bara en källa till beskrivningen av ett "västtyskt rykte" om en utpasserande "kärnvapenbestyckad sovjetisk ubåt", som man från svensk sida var tvungen att ta ställning till. Den källan är jag. Jag har behandlat saken i samtliga böcker, som jag har skrivit om ubåtsjakten, och jag bygger på samtal med överste Bachelin (dåvarande västtyska försvarsattachén) och samtal med och brev från konteramiral Elmar Schmähling.²⁰ De berättade för mig att Bachelin (tillsammans med Stefenson) hade talat med Ljung den 6 oktober 1982. De berättade att källan, en sovjetisk civil kapten, inte var trovärdig: Han hade tidigare kommit med falsk information, och hans kommentar skulle aldrig ha lagts fram för svenskarna, sa Bachelin.²¹ Det är jag som har skrivit om detta "rykte" om "en kärnvapenbestyckad sovjetisk ubåt", och jag är, såvitt jag vet, den enda källan. Ibland passar det Gustafsson att "använda Tunander som källa".

18. General Lennart Ljungs dagbok 1978–1986 (6/10 1982).

19. Fredrik Bynander, *Crisis analogies: a decision making analysis of the Swedish Härsfjärden submarine incident of 1982* (Stockholm 1998), s. 33.

20. Brev från Elmar Schmähling (19/11 1998) (privat arkiv).

21. Tunander 2001, s. 73–74; Tunander 2004, s. 50–52, 293–294; Tunander 2007, s. 226–227.